

Лекція 15

Тема лекції: «Рослинність України та її охорона»

План

1. Поняття про рослинність.
2. Класифікація рослин за життєвими формами і за тривалістю життя.
3. Охорона рослинного світу України.

Література

Ботаніка / Б.Є. Якубенко та ін. Київ: Фітосоціоцентр, 2012. 232 с.

Ботаніка. Практикум: навч. посіб. / І.М. Григора та ін. Київ: Арістей. 2005. 340 с.

Григора І.М., Алейніков ОМ., Лушпа В.І. Практикум з ботаніки. Київ: Урожай, 1994. 272 с.

Григора І.М., Шабарова С.І., Алейніков І.М. Ботаніка: навч. посіб. для аграрних університетів. Київ: Фітосоціоцентр, 2000. 196 с.

Григора І.М., Шабарова С.І., Алейніков І.М. Ботаніка: підручник для аграрних університетів. Київ: Фітосоціоцентр, 2006. 484 с.

Григора І.М., Шабарова С.І., Алейніков І.М. Ботаніка. Київ: Фітосоціоцентр, 2012. 504 с.

Ковалюк О.М., Садовська Н.П. Альбом для лабораторних робіт з ботаніки (методичні розробки для студентів 1 курсу напряму 6.090101 «Агрономія»), 2-е вид., випр. і допов. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2014. 110 с.

Курс загальної ботаніки / І.М. Григора та ін. Київ: Фітосоціоцентр, 2013. 535 с.

Миколайчук В.Г. Ботаніка: курс лекцій для здобувачів ступеня вищої освіти «Бакалавр» напряму 6.090101 «Агрономія». Миколаїв: МНАУ, 2016. Ч. 1. 57 с.

Нечитайло В.А. Систематика вищих рослин. Покритонасінні. Київ: Фітосоціоцентр, 1997. 272 с.

Нечитайло В.А., Кучерява Л.Ф. Ботаніка. Вищі рослини: підруч. для студ. біол. ф-тів вищ. навч. закл., а також фармакологічних від-нь мед. вузів. Київ: Фітосоціоцентр, 2000. 431 с.

Практикум з ботаніки: практикум для викладачів і студ. агроном. і зооветеринар. спец. вищ. навч. закладів III-IV рівнів акредитації / І.М. Григора та ін. Київ: Урожай, 1994. 272 с.

Садовська Н.П., Попович Г.Б. Ботаніка. Методичні рекомендації з вивчення дисципліни для студентів заочної форми навчання спеціальності «Садівництво і виноградарство» біологічного факультету. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2017. 41 с.

Вигера С. М., Ключевич М. М., Ковальчук Р. Л. Обґрунтування новітньої методології забезпечення здоров'я фітоценозів. Moderní aspekty vědy: XLVII. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. Р. 166–175.

Вигера С., Ключевич М. Трофологія : посібник. /за редакцією С. Вигери. Київ : ЦП «Компринт», 2022. 186 с.

1. Поняття про рослинність.

Рослинність - сукупність рослинних угруповань (фітоценозів) на певній території. Наша країна, що розмістилася в центрі Європи, простяглася на 1316 км із заходу на схід і 893 км з півночі на південь і займає площу 603 500 км². З ботаніко-географічної точки зору Україна лежить у межах трьох природних зон - мішаних лісів, степової та лісостепової. Україна характеризується різноманітністю природних умов, тому рослинний покрив її території дуже багатий. Природна рослинність України займає 19 млн га. Загальна площа лісового фонду становить біля 9645 тис. га, із них покритих лісом - 826 тис. га. Флора України налічує понад 25 тис. видів рослин, із них біля 5 тис. видів вищих рослин.

Головні типи рослинності України:

- 1. Сланики та високогірні луки.
- 2. Темнохвойні та широколистяно-хвойні ліси.
- 3. Соснові та широколистяно-соснові ліси.
- 4. Широколистяні ліси.
- 5. Ксерофітні рідколісся та зарості геміксерофітних чагарників.
- 6. Степи.
- 7. Болота.
- 8. Рослинність заплав.
- 9. Позазаплавні луки.
- 10. Приморська літоральна рослинність

2. Класифікація рослин за життєвими формами **і за тривалістю життя.**

Життєва форма (біоморфа) - це зовнішній вигляд (габітус) рослин, що сформувався історично під впливом екологічних факторів і спадково закріпився.

Розроблено таку класифікацію рослин за життєвими формами:

- 1) *дерева* - багаторічні рослини з надземними частинами, що дерев'яніють, яскраво вираженим одним стовбуром заввишки не нижче 2 м;
- 2) *чагарники (кущі)* - багаторічні рослини з надземними частинами, що дерев'яніють. На відміну від дерев не мають яскраво вираженого одного стовбура; гілкування починається від самої землі, тому утворюється кілька рівноцінних стовбурів (наприклад, бузок, барбарис, таволга);
- 3) *напівчагарники (напівкущі)* - багаторічні рослини заввишки більше 1 м із здерев'янілими нижніми та трав'янистими верхніми пагонами, які щорічно відмирають (наприклад, деякі види ефедри, астрагалу та ін.);
- 4) *чагарнички (кущички)* схожі на чагарники, але низькорослі - не вищі за 50 см (наприклад, журавлина та ін.);

- 5) *напівчагарнички* (*напівкущики*) схожі на чагарнички, але відрізняються від них тим, що в них дерев'яніють тільки нижні частини пагонів, верхні частини щорічно відмирають (наприклад, деякі види роду полин та ін.);

- 6) *ліани* - рослини, які не здатні підтримувати вертикальний напрям свого стебла без інших рослин або штучних опор; ліани поділяють на:

- о виткі, стебла яких обвиваються навколо іншої рослини або штучної опори (наприклад, хміль, березка польова, деякі сорти квасолі та ін.);

- о лазячі, стебла яких піднімаються вгору за допомогою додаткових коренів (плющ), вусиків (виноград), гачків (підмаренник);

- 7) *сукуленти* (від лат. *succulentus* - соковитий) - багаторічні рослини із соковитими стеблами й листками, що містять запас води; залежно від того, де нагромаджується вода, розрізняють:

- о листові - алое, молодило, очиток, агава та ін.;

- о стеблові - молочаї, опунції та ін.;

- 8) *трави* - рослини із соковитими, зеленими й повністю не здерев'янілими пагонами; їхні надземні частини щорічно відмирають.

Існує класифікація рослин за **тривалістю життя**:

- 1) *однорічні рослини* (*однорічники*) живуть один рік, протягом якого вони виростають із насінин, зацвітають, плодоносять та відмирають; розрізняють:

- ярі (льон, гречка, просо, яра пшениця);

- озимі (озиме жито, озима пшениця);

- 2) *дворічні рослини* (*дворічники*) живуть два роки:

- у перший рік із насінин розвивається вегетативна частина рослини;

- на другий рік утворюється квітконосний пагін; після плодоношення рослина відмирає.

- 3) багаторічні рослини живуть більше двох років; досягнувши певного віку, вони можуть цвісти й плодоносити щороку.

Однорічні та дворічні - трав'янисті рослини, багаторічними можуть бути як трав'янисті, так і чагарникові або деревні рослини.

3. Охорона рослинного світу України

Об'єктами охорони рослинного світу є певні території, рослинні угруповання, рідкісні та зникаючі види. В Україні існує система природоохоронних структур: біосферні заповідники, природні заповідники, національні парки, регіональні (обласні) ландшафтні парки, заказники і пам'ятки природи.

Біосферні та природні заповідники - найвища категорія природно-заповідного фонду, за якою найповніше забезпечується виконання функцій заповідання (табл. 25). В них заборонені будь-які види господарської діяльності, полювання, збір грибів, плодів та туризм. У заповідниках ведуться наукові дослідження з вивчення причин, що призводять до порушення рівноваги в екосистемах. На основі результатів досліджень розробляються заходи, спрямовані на відновлення рівноваги в природі.

Таблиця

ПЕРЕЛІК БІОСФЕРНИХ І ПРИРОДНИХ ЗАПОВІДНИКІВ УКРАЇНИ

№ з.п	Назва	Підпорядкування	Рік створення	Загальна площа, га	Площа земель в постійному користуванні, га
Біосферні заповідники					
1.	Асканія-Нова	УААН	1985	33307,6	11312,2
2.	Чорноморський	НАНУ	1985	89129,0	70509,0
3.	Карпатський	Мінекоресурсів	1993	53630,0	31977,0
4.	Дунайський	НАНУ	1998	46402,9	22662,0

Природні заповідники					
1.	Кримський	Державне управління справами	1923	44175,5	44175,5
2.	Канівський	Національний університет ім. Т. Г. Шевченка	1923	2049,3	2049,3
3.	Український степовий	НАНУ	1961	2768,4	2768,4
4.	Луганський	НАНУ	1968	1575,5	1575,5
5.	Поліський	Держкомлісгосп	1968	20104,0	20104,0
6.	Ялтинський гірсько-лісовий	Держкомлісгосп	1973	14523,0	14523,0
7.	Мис Март'ян	УААН	1973	240,0	240,0
8.	Карадазький	НАНУ	1979	2855,2	2855,2
9.	Розточчя	Міносвіти	1984	2084,5	2084,5
10	Медобори	Держкомліс-госп	1990	10516,7	10516,7
11	Дніпровсько-Орільський	Держкомліс-госп	1990	3766,2	3766,2
12	Єланецький степ	Мінекоресурсів	1996	1675,7	1675,7
13	Горгани	Мінекоресурсів	1996	5344,2	5344,2

14	Казантипський	Мінекоресурсів	1998	450,1	450,1
15	Опущький	Мінекоресурсів	1998	1592,3	1592,3
16	Рівненський	Держкомлісгосп	1999	47046,8	47046,8
17	Черемський	Держкомлісгосп	2001	2975,7	2975,7

Національні природні парки - природоохоронні установи, призначені зберігати цінні природні, історико-культурні комплекси та об'єкти. На їхній території може здійснюватися з дотриманням заповідного режиму організований туризм, різні форми відпочинку в природних умовах.

Національні природні парки України: Азово-Сивашський, Вижицький, Карпатський, Подільські Товтри, Святі гори, Синевір, Шацький.

Заказники - природні території, створені з метою збереження і відтворення природних комплексів або окремих видів організмів. На їхній території з дотримання вимог охорони довкілля може здійснюватися обмежена господарська діяльність.

З метою вивчення, збереження та акліматизації рідкісних і типових видів як місцевої, так і світової флори створені регіональні (обласні) ландшафтні парки та **ботанічні сади**. Головне призначення цих закладів - проведення освітньо-виховної роботи, формування у людей дбайливого ставлення до природи.

Найбільше видів рослин представлено у колекціях Нікітського державного ботанічного саду (15000 видів), Центрального ботанічного саду ім. М.М. Гришка (13000 видів), Ботанічного саду Київського університету ім. О.В. Фоміна (10000 видів).

Для охорони рідкісних і зникаючих видів рослин і грибів створено Червону книгу України (1996). До Червоної книги України занесені 408 видів квіткових, 7 видів голонасінних, 6 видів плауноподібних, 8 видів

папоротеподібних, 28 видів мохоподібних, 17 видів водоростей, 30 видів грибів і 27 видів лишайників.

Крім рідкісних видів рослин, існують певні рослинні угруповання, які також потребують охорони. Це спричинило створення *Зеленої книги України* - списку унікальних рослинних угруповань нашої країни, що потребують охорони (120 рослинних угруповань).

Питання для самоперевірки

1. Що таке рослинність?
- . Дайте класифікацію рослин за життєвими формами і за тривалістю життя.
3. Яким чином охороняють рослинний світ в Україні?
4. Що таке Червона книга України та з якою метою вона створена?
5. Що таке Зелена книга України та з якою метою вона створена?